

AZƏRBAYCANIN FİZİKİ COĞRAFIYASI

İzahat vərəqəsi. Azərbaycanın fiziki coğrafiyası fənni respublikamızın coğrafi mövqeyi sahəsi, sərhədləri, relyefi, geoloji-geomor-foloji quruluşu, faydalı qazıntıları, mineral suları, iqlimi, daxili suları, torpaq-bitki örtüyü, heyvanlar aləmi, landsaft-ekoloji xüsusiyyətləri haqqında hərtərəfli müfəssəl məlumat verir.

Azərbaycanın fiziki coğrafiyası fənni BDU-nun Coğrafiya fakültəsində “coğrafiya müəllimliyi” ixtisası üzrə təhsil alan bakalavr pilləsi üzrə III kursun VI semestrində 60 saat həcmində (30 saat mühazirə 30 saat məşğələ) tədris edilir.

Mövzuların saatlar üzrə paylanması

№	Mövzuların adları	О ыцмлядян		
		Cəmi	müh	məş.
1.	Coğrafi mövqeyi, sahəsi, sərhədləri	4	2	2
2.	Oroqrafiyası	8	4	4
3.	Geoloji quruluşu, faydalı qazıntıları, mineral suları	4	2	2
4.	İqlimə təsir edən amillər. Günəş radiasiyası və hava kütlələri, atmosfer təzyiqi, küləklər, atmosfer yağıntıları, havanın temperaturu, iqlim tipləri	8	4	4
5.	Daxili suları: çayları, gölləri, su anbarları, suvarma kanalları yeraltı suları, buzlaqları və bataqlıqlar	8	4	4
6.	Torpaq örtüyü	4	2	2

7.	Bitki örtüyü: Əsas bitki tipləri və onların yayılma qanunauyğunluqları	4	2	2
8.	Heyvanlar aləmi və onların yayılma qanunauyğunluqları	4	2	2
9.	Azərbaycanın landşaftları və onların şaquli differensiasiyası	4	2	2
10.	Azərbaycanda təbiəti mühafizənin əsas problemləri. Atmosferin və suların mühafizəsi. Torpaq və bitki örtüyünün mühafizəsi. Qoruqlar və yasaqlıqlar	4	2	2
11.	Azərbaycanın fiziki-coğrafi rayonlaşması: Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz, Orta Araz, Kür çökəkliyi və Lənkəran vilayətləri	8	4	4
	Cəmi	60	30	30

Мювзулар вя онларын мязмуну

1.Coğrafi mövqeyi, sahəsi, sərhədləri. Azərbaycanın əlverişli fiziki-coğrafi mövqeyi, Xəzər dənizinin Azərbaycanın fiziki-coğrafi mövqeyində əhəmiyyəti, Azərbaycanın şərq-qərb və şimal-cənub dövlətləri arasında nəqliyyat dəhlizi rolunu oynaması, qədim “İpək yolu”, onun bərpasının iqtisadi və geosiyasi əhəmiyyəti. Təbii şəraitinin rəngarəngliyinin və təbii ehtiyat-larını zənginliyinin sənayenin, kənd təsərrüfatının və turizm-rekreasiya təsərrüfatının inkişafın-da rolu.

2. Oroqrafiyası. Relyefin ümumi səciyyəsi və ərazinin hipsometrik xüsusiyyətləri. Relyefin inkişaf tarixi və əsas relyef formaları. Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz, Arazyanı silsilələr, Talış dağlarının və Kür dağarası çökəkliyinin,

Samur-Dəvəçi ovalığı və Arazboyu düzənliklərin oroqrafik və hipsometrik xüsusiyyətləri.

3. Geoloji quruluşu, faydalı qazıntıları, mineral sular. Azərbaycanın təbii landşaftlarının bünovrəsini təşkil edən yaşına, mənşəyinə, tərkibinə və quruluşuna görə fərqlənən süxur kompleksləri. Paleozoy, Mezozoy (Trias, Yura, Təbaşir) və Kaynazoy (Paleogen, Neogen, Dördüncü dövr) eralarının çöküntüləri və onların yayıldığı regionlar.

Azərbaycanda mövcud olan əsas faydalı qazıntılar və onların yayılmasının coğrafi problemləri. Enerji daşıyıcıları:neft və qaz. Filiz və qeyri-filiz faydalı qazıntıları. Tikinti materialları. Mineral suları. Azərbaycanın faydalı qazıntılarından səmərəli istifadə problemləri.

4. İqlimi. Azərbaycanada əsas iqliməmələgətirən amillər: coğrafi enlik-günəş radiasiyası, atmosfer sirkuliyası-hakim hava kütlələri, oroqrafiya, səth örtüyünün xarakteri, dağların sədd effekti, Xəzər dənizi. Havanın temperaturunun və yağıntıların coğrafi paylanma xüsusiyyətləri, atmosfer təzyiqi, küləklər, mümkün buxarlanma, rütubətlənmə şəraiti, iqlim ehtiyatları və əsas iqlim tipləri.

5. Daxili suları. Hidroqrafik xüsusiyyətlərin ərazinin oroqrafiyası, hipsometriyası, süxurların litologiyası və iqlimilə əlaqə problemləri. Ərazidə hidroqrafik şəbəkə sıxlığının dəyişilmə qanunauyğunluğu və onu müəyyən edən amillər. Əsas çaylar və onların hidroloji xüsusiyyətləri. Çayların hövzələr üzrə qruplaşdırılması. Çayların əsas qidalanma mənbələri və onların bu əlamətə görə təsnifatı. Axımın paylanması və su rejimi. Orta illik axım və onun ilin isti və soyuq yarısında dəyişmə problemləri. Göllər və onların genetik təsnifatı. Su anbarları, kanallar, yeraltı suları. Buzlaqları, çoxillik qarları və bataqlıqları.

6. Torpaq örtüyü. Azərbaycan ərazisində torpaqəmələgəlmənin xüsusiyyətləri. Əsas torpaqəmələgətirən amillər və onların şaquli qurşaqlar üzrə dəyişməsi. Relyef, geoloji

quruluş, iqlim, bitki örtüyü, mikroorqanizmlər, antropogen amil - əsas torpaqəmələgətirən amillərdir. Azərbaycan torpaqlarının genetik təsnifatı. Azərbaycanın düzənlik və dağ torpaqları, onların diaqnostik əlamətləri və morfogenetik xüsusiyyətləri. Azərbaycan torpaqlarının meliorasiyası və mühafizəsi problemləri.

7. Bitki örtüyü. Azərbaycanın əsas bitki-ekoloji qrupları və onların ərazinin iqlimi və orqanofiyası ilə əlaqəsi problemləri. Bitkilərin şaquli qurşaqlar цзря yayılma xüsusiyyətləri. Azərbaycanın əsas orqanofik vahidlərində: Böyük Qafqaz dağlarında, Kiçik Qafqazda, Talış dağlarında və Naxçıvan MR-da bitkilərin şaquli qurşaqlar üzrə yayılmasında fərqli və oxşar cəhətləri. Böyük və Kiçik Qafqaz dağ meşələrinin spesifik əlamətləri və insanların təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində dəyişikliyə məruz qalması. Ərazidə əsas bitki tiplərinin yayılması: düzənlik və dağətəyi zonanın yarımsəhra-quru çöl və çöl bitkiləri, meşə və meşə-kol bitkiləri, aran və dağ meşələri, dağ kserofit bitkiləri, dağ-çəmən bitkiləri, çala-çəmən bitkiləri. Endemik və reliktd bitki növləri, onların ərazidə yayılması problemləri..

8. Heyvanlar aləmi. Azərbaycanın faunasının müxtəlifliyini müəyyən edən fiziki-coğrafi şərait. Heyvanlar aləminin formalaşma tarixi. Müxtəlif landşaft qurşaqlarında (yarımsəhra quru-çöl; arid-denudasion alçaq dağlıq; tuqay və aran meşələri; hidromorf landşaftlar, dağ-çəmən qurşağı, yüksək dağ çəmənləri, dağ çölləri və qayalıqlar) yayılmış fauna qruplaşmaları: məməlilər, sürünənlər, quşlar, balıqlar və s. Heyvanlar aləminin mühafizəsi problemləri.

9. Landşaftları. Azərbaycan landşaftlarının təkamül tarixi. Müasir landşaft komplekslərinin ərazi differensiasiyasının əsas xüsusiyyətləri və qanunauyğunluqları. Landşaftın differensiasiyasına təsir edən əsas amillər (relyef, iqlim, geoloji süxurlar və s.). Azərbaycan ərazisində yaranmış əsas landşaft tip

və yarımtypləri, onların qısa səciyyəsi. Təbii və antropogen landşaft kompleksləri.

10. Təbiəti mühafizə. Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması və təbii ehtiyatların qorunması problemi. Qiymətli fauna və flora növlərinin qorunması bərpası, inkişafı. Su və atmosferin çirklənməsinə qarşı mübarizə tədbirləri. Səhralaşma və ona qarşı mübarizə. Ayrı-ayrı bölgələrdə təbiətin mühafizəsinin səciyyəsi xüsusiyyətləri. Respublikada təbiətin mühafizəsinə yönəldilən başlıca tədbirlər. Təbiəti mühafizə təşkilatları. Azərbaycanın “Qırmızı kitabı”, Azərbaycan ərazisində yaradılan milli parklar, qoruqlar, yasaqlıqlar və onların qısa səciyyəsi.

11. Fiziki - coğrafi rayonlaşma. Fiziki-coğrafi rayonlaşdırmanın elmi-nəzəri problemləri. Mövcud fiziki-coğrafi rayonlaşdırma sxemlərinin təhlili. Fiziki-coğrafi rayonlaşdırmanın taksonomik vahidləri sistemi. Azərbaycan Respublikası ərazisinin fiziki-coğrafi vilayətləri və rayonları sxemi. Əsas fiziki-coğrafi vahidlərin (Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz, Orta Araz, Kür çökəkliyi və Lənkaran vilayətləri) səciyyəsi.

Ədəbiyyat

Əsas

1. Будагов Б.А. Современные ландшафты Азербайджана. Баку, 1988.
2. Геология Азербайджана Том 1 часть вторая Стратиграфия Баку 1999. 636 ст
3. Мусейбов М.А. Ландшафти Азербайджанской Республики. Изд. БГУ, 2013
4. Э.М.Шыхлинский . «Климат Азербайджана» Баку , «Элм», 1968, 324 с
5. Прилипко Л.И. Растительный покров Азербайджана. Баку 1970.
6. Салаев М.А. Диагностика и классификация почв Азербайджана, 1991.

7. Müseyibov M.A, Quliyev R.Y, Azərbaycanın geomorfologiyası, Bakı, 1974.
8. Müseyibov M.A Azərbaycanın fiziki coğrafiyası. Maarif, Bakı, 1998.
9. С.Г.Рустамов, Р.М.Кашкай «Водные ресурсы Азербайджанской ССР». Баку «ЭЛМ». 1987.
10. Qəribov Y.Ə. Azərbaycan Respublikasının təbii landşaftları, Bakı, "AzTU",2012, 132 s.
11. Süleymanov M.Ə.,Əliyeva İ.S. Landşaftşünaslığın əsasları. Bakı. BDU, 2008, 383 s.

Əlavə

1. Эюбов А.Д. Банитировка климата Азербайджанской ССР. Баку , 1975, 148 ст.
2. Məmmədov M.Ə. Azərbaycanın hidroqrafiyası. Bakı 2012. 251 s.
3. Məmmədov R.M. Azərbaycanca landşaft planlaşdırılması, Bakı, 2009, 142 s.
4. Məmmədov Q.Ş. Azərbaycanın torpaq ehtiyatları. Bakı: Elm, 2002, 132 s.
5. Rüstəmov Ə.M. Azərbaycan SSR-in fiziki coğrafiyası, Bakı, 1981.